## 1.3. ПСИХОЛОГІЯ ЖЕРТВИ ТА ПОСТТРАВМАТИЧНИХ СТАНІВ

# ПРИМУСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК МЕХАНІЗМ УТРИМАННЯ В НАСИЛЬНИЦЬКИХ СТОСУНКАХ: АНАЛІЗ НАУКОВИХ ДАНИХ

***Белорус К. Р.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

**DOI:** 10.53672/ej.6.2026.04.01 Check for updates

**Анотація.** У тезах здійснено аналіз наукових даних щодо примусового контролю як провідного механізму утримання особи в насильницьких стосунках. Авторка розглядає примусовий контроль як системний і тривалий процес психологічного підкорення, що охоплює ізоляцію від соціального оточення, фінансову залежність і втручання в особисте життя постраждалої особи, та наголошує на обмеженості формального підходу до кваліфікації домашнього насильства за критерієм систематичності окремих епізодів агресії (ст. 126-1 КК України). На основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових джерел авторка доходить висновку, що ефективна протидія примусовому контролю потребує вдосконалення критеріїв його розпізнавання та комплексного документування повторюваних проявів контролю.

**Ключові слова:** примусовий контроль, домашнє насильство, гендерно зумовлене насильство, систематичність насильницьких дій, психологічне підкорення, захист постраждалих осіб

**Постановка проблеми.** Проблема домашнього насильства має глобальний характер, стираючи будь-які соціокультурні, демографічні чи економічні межі. Попри те, що суспільна та правова увага найчастіше фокусується на проявах фізичної агресії, чи не найнебезпечнішим інструментом влади кривдника є примусовий контроль. Це невидимий, але глибоко деструктивний механізм психологічного підкорення, який руйнує автономію особистості, ізолює її від соціуму та виступає головним фактором утримання постраждалих у насильницьких стосунках навіть за відсутності прямих фізичних загроз. На сучасному етапі міжнародна та національна спільноти досягли значного прогресу в інституалізації протидії сімейному насильству. Інтеграція положень Стамбульської конвенції, криміналізація насильницьких діянь, впровадження протоколів реагування для правоохоронних структур і розбудова мереж психологічної підтримки є важливими кроками. Проте формування дієвої системи захисту ускладнюється, коли йдеться не про одиничні акти агресії, а про системний патерн поведінки кривдника.

Актуальність проблеми зумовлена низкою гострих викликів сьогодення, що потребують негайного вирішення. Насамперед ідеться про надвисоку латентність примусового контролю. З огляду на поступове розмиття особистих кордонів і маніпуляції, справжні мотиви та факти насильства часто приховуються не лише через нерозуміння з боку правоохоронної системи, а й самими потерпілими внаслідок психологічної виснаженості. Крім того, у суспільстві досі частково зберігається толерантне ставлення до психологічного домінування як до «особистої справи сім'ї». Найголовнішим бар'єром залишається дефіцит ґрунтовної теоретичної бази та відсутність науково обґрунтованих методик, які б давали змогу чітко розпізнавати, доводити та юридично кваліфікувати примусовий контроль саме як самостійний злочинний механізм.

**Мета.** Комплексний аналіз сучасних наукових даних щодо специфіки примусового контролю як ключового механізму утримання особи в насильницьких стосунках, а також окреслення теоретичних прогалин, що перешкоджають його ефективній ідентифікації.

**Аналіз стану опрацювання питання.** Проблематика домашнього насильства та його кримінально-правової оцінки представлена у працях українських і зарубіжних дослідників. А. С. Політова аналізує практику застосування ст. 126-1 КК України, зокрема складнощі встановлення систематичності насильницьких дій. О. І. Зінсу досліджує прояви домашнього насильства на основі судових рішень, а О. Л. Старко та В. С. Старко розглядають критерії визначення систематичності. І. В. Слободенюк і В. В. Сахнюк висвітлюють проблемні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності, тоді як Р. А. Чайка порівнює український підхід із зарубіжними моделями протидії домашньому насильству.

Окремий напрям досліджень становить вивчення примусового контролю як комплексної моделі поведінки, спрямованої на обмеження свободи та самостійності партнера. Зокрема, I. Brennan та A. Myhill звертають увагу на складність доказування таких діянь, що потребує врахування не лише окремих випадків агресії, а й характеру взаємодії між кривдником і постраждалою особою. О. І. Матюшенко розглядає примусовий контроль у контексті гендерно зумовленого насильства та проблем його кримінально-правової оцінки.

Попри наявні наукові напрацювання, подальшого вивчення потребують особливості розмежування окремих проявів насильства та цілісної моделі примусового контролю, проблеми її доказування й оцінювання в межах чинного кримінального законодавства України. Актуальним залишається також питання вдосконалення механізмів раннього виявлення такого контролю та забезпечення належного захисту постраждалих осіб.

**Виклад основного матеріалу.** Попри значну увагу до проблеми, спроби постраждалих розірвати коло насильства та звернутися за правовим захистом часто призводять до ескалації агресії. Практика свідчить, що стандартні стримувальні механізми, такі як обмежувальні приписи чи адміністративні стягнення, виявляються малоефективними, коли йдеться про глибоко вкорінений примусовий контроль. Зрозумівши, що жертва намагається вийти з-під впливу, кривдник зазвичай посилює психологічний та фізичний терор. Неефективність превентивних заходів призводить до того, що єдиним шляхом залишається кримінальне переслідування, про що свідчить стійка тенденція до зростання кількості кримінальних проваджень, де переважною більшістю потерпілих традиційно залишаються жінки. Міжнародний науковий досвід доводить, що домашнє насильство є комплексною загрозою здоров'ю суспільства. У цьому контексті примусовий контроль діє як тотальна система підпорядкування, що охоплює не лише емоційну чи економічну сфери, а й жорстке втручання у репродуктивне та сексуальне життя жінки. Такий тривалий тиск призводить до тяжких, а іноді й фатальних наслідків для її фізичного та ментального здоров'я. Водночас деструктивний вплив примусового контролю не обмежується лише дорослими партнерами. Він отруює всю сімейну систему, перетворюючи дітей на безпосередніх жертв або свідків тотального психологічного підкорення. Зростання в атмосфері постійного контролю та страху залишає глибокий відбиток на формуванні дитячої особистості та призводить до незворотних психологічних травм [3].

Насильство, що має гендерне підґрунтя, становить грубе порушення фундаментальних прав людини та виникає на ґрунті глибокого дисбалансу влади у міжособистісних взаєминах. Сучасні міжнародні правові стандарти, насамперед Стамбульська конвенція, розглядають це явище крізь призму багатовимірної шкоди – від психологічного тиску до економічної депривації, наголошуючи, що для констатації факту насильства наявність спільного побуту не є обов'язковою умовою. З погляду кримінальної юстиції та психології цей аспект є критично важливим. Головна небезпека руйнівних стосунків криється не в окремих, яскраво виражених епізодах фізичної агресії, а в латентній системі повторюваних актів маніпуляції та домінування. Важливо

підкреслити, що саме тривалий і системний вплив становить сутність примусового контролю, який крок за кроком стирає особистісні кордони потерпілої особи та повністю ліквідує її простір для автономного прийняття рішень [4].

У вітчизняній кримінально-правовій науці питання протидії домашньому насильству висвітлюють А. С. Політова, О. І. Зінсу, О. Л. Старко, В. С. Старко, І. В. Слободенюк, В. В. Сахнюк і Р. А. Чайка. У їхніх працях розглядаються проблеми встановлення систематичності насильницьких дій, особливості судової практики та труднощі застосування кримінально-правових норм. У зарубіжних дослідженнях, зокрема працях I. Brennan та A. Myhill, увага зосереджується на примусовому контролі як тривалій моделі поведінки, що передбачає поступове обмеження свободи й автономії партнера. Автори також наголошують на складності доказування таких діянь, адже їх оцінювання потребує аналізу не лише окремих епізодів, а й загального характеру взаємодії між кривдником і постраждалою особою. Це засвідчує актуальність подальшого дослідження примусового контролю та вдосконалення механізмів його виявлення і правової оцінки [4; 6; 7; 8].

Стаття 126-1 КК України встановлює відповідальність за домашнє насильство, проте її ключова вимога – доведення «систематичності» – зводить правозастосовну практику до формального підрахунку окремих епізодів агресії та їхніх наслідків [4].

З огляду на специфіку примусового контролю, такий фрагментований юридичний підхід є вкрай обмеженим. Механізм утримання жертви в насильницьких стосунках ґрунтується не на серії відокремлених інцидентів, які можна просто порахувати, а на безперервній стратегії психологічного підкорення та тотального домінування, де кожен акт є невіддільною частиною єдиного процесу.

Насильство в партнерських стосунках не залежить безпосередньо від факту офіційної реєстрації шлюбу, адже його передумови можуть формуватися ще на початкових етапах взаємодії. Важливу роль відіграють нерівномірний розподіл влади між партнерами, нав'язування гендерних ролей та поступове обмеження особистої автономії. Одним із проявів такої поведінки є примусовий контроль, що охоплює втручання в особисте життя, обмеження соціальних контактів, психологічний тиск і створення економічної залежності. Такі дії можуть поступово набувати систематичного характеру, позбавляючи постраждалу особу можливості самостійно ухвалювати рішення та вільно реалізовувати власні права. Тому дослідження примусового контролю має важливе значення для своєчасного виявлення гендерно зумовленого насильства та вдосконалення механізмів правового захисту постраждалих [5].

Становлення системи протидії домашньому насильству в Україні супроводжувалося поступовим удосконаленням законодавства та розширенням гарантій захисту постраждалих. Важливими етапами цього процесу стали ухвалення у 2017 році Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та запровадження у 2019 році кримінальної відповідальності за систематичне домашнє насильство. Передбачені законодавством заходи охоплюють застосування обмежувальних приписів, діяльність спеціалізованих служб і надання постраждалим психологічної, соціальної та правової допомоги. Водночас ефективна протидія насильству потребує не лише реагування на вже вчинені правопорушення, а й своєчасного виявлення поведінки, що обмежує свободу та самостійність людини. У цьому контексті особливої уваги потребує примусовий контроль, який може проявлятися через ізоляцію від соціального оточення, стеження, обмеження особистих контактів, психологічний тиск і контроль фінансових ресурсів. Такі дії поступово звужують можливості постраждалої особи самостійно ухвалювати рішення та можуть спричиняти емоційну залежність, тривожність і погіршення якості життя. Тому ви-

явлення ознак примусового контролю є важливим напрямом удосконалення правових і практичних механізмів протидії гендерно зумовленому насильству [1; 2].

**Висновки.**

1. Примусовий контроль є комплексною формою гендерно зумовленого насильства, що проявляється у тривалому обмеженні автономії особи, контролі її соціальних контактів, фінансових ресурсів і приватного життя. Його небезпека полягає в поступовому психологічному підкоренні постраждалої особи та ускладненні виходу з насильницьких стосунків.

2. Аналіз наукових праць засвідчив, що однією з ключових проблем протидії примусовому контролю є складність його своєчасного виявлення та доказування. Оцінювання окремих епізодів насильства не завжди дає змогу повною мірою відобразити системний характер поведінки кривдника та її вплив на свободу й безпеку постраждалої особи.

3. Попри розвиток національного законодавства у сфері протидії домашньому насильству, актуальним залишається вдосконалення підходів до ідентифікації та кримінально-правової оцінки примусового контролю. Перспективними напрямами є розроблення чіткіших критеріїв його розпізнавання, комплексне документування повторюваних проявів контролю та посилення міждисциплінарної взаємодії для забезпечення належного захисту постраждалих осіб.

**Список використаних джерел**

**1.** Жмур Ю. М. Правове регулювання протидії насильству в сім'ї на національному рівні. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2019. № 3. С. 173–174.

**2.** Коваленко І. А. Форми домашнього насильства, механізми захисту та правове регулювання його проявів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2023. Вип. 77, ч. 2. С. 166–170. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.28

**3.** Комаринська Ю. Б. Теоретичні та практичні засади розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2021. 284 с.

**4.** Матюшенко О. І. Примусовий контроль як форма гендерно зумовленого насильства: кримінально-правовий вимір. Український політико-правовий дискурс. 2025. № 17. С. 1–20. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.23012612

**5.** Парфанович А. Я., Караман О. Л. Ризики виникнення насильства у стосунках молодих пар, які перебувають у громадянському шлюбі. Вісник науки та освіти. Серія «Педагогіка». 2023. № 2 (8). С. 500–513.

**6.** Слободенюк І. В., Сахнюк В. В. Проблемні аспекти притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 540–544. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.94

**7.** Старко О. Л., Старко В. С. «Систематичність» домашнього насильства: проблеми тлумачення. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 1. С. 545–549. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.95

**8.** Чайка Р. А. Кримінально-правове регулювання протидії домашнього насильства: національний досвід та міжнародні підходи. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2025. Вип. 87, ч. 3. С. 356–363. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.54

## *Coercive Control as a Mechanism of Entrapment in Violent Relationships: An Analysis of Scientific Data*

*Belorus K. R.*

**Abstract.** The paper analyses scientific data on coercive control as the primary mechanism of entrapment in violent relationships. The author treats coercive control as a systemic and sustained process of psychological subjugation encompassing isolation from social contacts, financial dependence and interference in the victim's private life, and stresses the limitations of a formalistic approach to qualifying domestic violence under Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, which rests on proving the "systematic" nature of discrete episodes of aggression. Drawing on domestic and foreign sources, the author concludes that effective counteraction to coercive control requires clearer criteria for its recognition and comprehensive documentation of recurring manifestations of control.

**Keywords:** coercive control, domestic violence, gender-based violence, systematic nature of violent acts, psychological subjugation, protection of victims

**Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015):** Белорус К. Р. Примусовий контроль як механізм утримання в насильницьких стосунках: аналіз наукових даних. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 4 (64). С. 21–25. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.04.01.